

319994

3
1998

Ókortudományi Értesítő

III. szám

36

Főszerkesztő:

Németh György

Szerkesztők:

Lőrincz Ádám
Horváth András

Debrecen
1998

A kiadvány az Ókortudományi Társaság erkölcsi támogatásával jelent meg.

Az OKÉ harmadik számának megjelentetését, az előző kettőhöz hasonlóan az ELTE BTK HÖK Közművelődési Kuratóriuma támogatta.

A jelen szám megjelentetéséhez segítséget nyújtott az ELTE BTK Metafizika Tanszék.

Felelős kiadó a Kossuth Lajos Tudományegyetem Ókortörténeti Tanszékének vezetője.

ISSN 1417-8532

Címeink:

Németh György
ELTE BTK Ókori Történeti Tanszék
1364 Budapest Pf 107
GNEMETH@ISIS.ELTE.HU

KLTE Ókortörténeti Tanszék
4010 Debrecen, Egyetem tér 1.
GYNEMETH@TIGRIS.KLTE.HU

Lőrincz Ádám
LORINCZ@OSIRIS.ELTE.HU

UTÁNPÓTLÁS

E rovatunkban két 1998-ban készült PhD disszertáció összefoglalásait közöljük az ókortörténet, filológia és régészet tárgyköréből. Terjedelmi okok miatt a dolgozatok itt csak rövidített változatban jelennek meg.

Bács Tamás

IX. Ramszesz uralma: historiográfiai esszé

PhD disszertáció tézisei

I. Bevezetés

A disszertáció kiindulási pontját az a nyilvánvaló, de gyakran figyelmen kívül hagyott tétel alkotja, miszerint létezése óta a történetírás másodlagos szerepet játszott és játszik továbbra is az egyiptológia tudományán belül. A nagy (kultúr)történeti összefoglalások, illetve egyes nagyobb korszakokat feldolgozó művek mellett, amelyek módszereikben még mindig sok esetben csupán a történeti adatok felsorolására szorítkoznak, ritkák vagy éppenséggel teljesen hiányoznak azok a historiográfiai műfajok, amik más területek és korok megértésének fontos eszközei. Kétségtelen, hogy ennek oka részben az ókori Egyiptomra vonatkozó forrásanyag sajátos, a történeti kutatásoknak gyakran ellenálló jellegével magyarázható. Ugyanakkor azonban, ahol a kutatás igyekezett szembe nézni ezzel, ott sikerült rávilágítania arra, hogy sok esetben a történeti kutatások korlátai inkább szemléletbeliek, mint valóságosak.

Jellegzetes példája ennek az ún. "király monográfia" műfaja, ahová szándéka szerint e disszertáció is tartozik. Műfaji megjelenését az egyiptológiában az a felismerés hozta létre, hogy bár klasszikus értelemben vett király életrajzot egyetlen óegyiptomi fáraóról sem lehet írni, ez nem jelentheti azt, hogy le kellene mondani a korrajz kínálta lehetőségekről. E történeti műfajt éppen az különbözteti meg a hagyományos életrajzírástól, hogy míg ez utóbbi az egyéni jelenségekre helyezi a hangsúlyt, addig az előbbi történeti kontextusukban igyekszik megérteni a történelem cselekvőit. Az eddig megjelent kisszámú "király monográfia" természetesen az óegyiptomi történelem egy-egy kiemelkedő uralkodóját (pl. I. Szeszósztisz, Ehnaton, II. Ramszesz), kultúrtörténeti szempontból fontos, illetve jobban ismert korszakát helyezte középpontjába. Az ún. "késő Ramesszida kor" és ezen belül IX. Ramszesz uralkodásának kiválasztásával ezért a disszertáció célja éppen az, hogy megvizsgálja és ráirányítsa a figyelmet a műfaj lehetőségeire olyan esetekben is, ahol egy kevésbé ismert korszak uralkodójáról van szó.

Módszerét tekintve a disszertáció elsősorban hagyományos forrásgyűjtésen alapszik, míg tartalmi felépítése a műfaj meghatározott kereteihez igazodik. Az időbeni keretet ugyancsak a műfajból adódóan az uralkodás hossza (IX. Ramszesz esetében nem egészen 19 év) határozza meg, de ahhoz hogy az egyes fejezetekben felsorakoztatott, sok esetben töredékes vagy önmagukban semmitmondó források megfelelő értelmet nyerjenek, a legtöbb esetben szükséges ennek átlépése. A fejezetcímek által jelölt témák megközelítésében is a hangsúly elsősorban a történetiségen van.

Az értekezés öt fejezetből áll, melyek mindegyike lényegében egy-egy önálló területet tárgyal. Az első kettő a hagyományos életrajz kategóriáinak megfelelően a király családi hátterét, trónralépésének körülményeit és királyi titulaturájában meghirdetett uralkodói programját tárgyalja. A következő két fejezet a szocio-politikai történelem két nehezen megközelíthető területét, a korabeli külkapcsolatok és a belső kormányzat jellegét igyekszik feltérképezni. Az utolsó fejezet IX. Ramszesz halotti kultusz-intézményeinek kontextusában a korszak vallástörténeti, művészettörténeti és régészeti részproblémáinak elemzését adja.

II. IX. Ramszesz és a késő Ramesszidák

Az Újbírodalom utolsó szakaszának, a XX. dinasztia második felének időszakát a kutatás egyértelműen a hanyatlás és a gyenge központi hatalom koraként jellemzi, melynek egyik meghatározó jegyét elsősorban a rövid uralmakban látja. Ahhoz azonban, hogy ennek okait pontosan ismerni lehessen, azaz fel lehessen mérni, hogy az uralkodócsalád mennyiben volt közvetlen vagy közvetett forrása a kialakult helyzetnek, korántsem lényegtelen elsőként a dinasztia genealógiai viszonyainak tisztázása. Hosszú kutatástörténeti háttere ellenére azonban a királyi család leszármazási rendje megfelelő bizonyítékok hiányában a legjobb esetben is ma csupán valószínűsíthető. A disszertáció a szövevényes rekonstrukciós lehetőségek felvázolásával részben ezek ellentmondásaira, részben azonban azokra a körülményekre igyekszik rámutatni, melyeket a királyi család nem lehetett képes befolyásolni.

Nélkülözve a legalapvetőbb biográfiai adatokat IX. Ramszeszről, csupán annyi feltételezhető elsősorban a korabeli névadási gyakorlatból kiindulva, hogy III. Ramszesz egyik fiának, Montuhirkhopshef (I) hercegnek lehetett a fia. Mint III. Ramszesz unokája generációs társa volt tehát V. és VII. Ramszesznek, de eredetileg kívül esett a trónvárományosok körén.

Közvetlen családjáról, annak tagjairól szintén alig áll rendelkezésre biztos adat. Az azonban, hogy elsőszülött fia és kijelölt utódja Montuhirkhopshef (II) herceg a hadsereg főparancsnoki, illetve egy másik fia Nebmaatre herceg a héliopolisi főpapi címet viselték, IX. Ramszeszt mint a ramesszidák családi politikájának tudatos folytatóját mutatják be.

Hasonlóképpen a korszak általános feliratszegénységéből és az archívumok töredékes jellegéből adódóan trónralépésének időpontja is csupán egy feltételezhető dátumra szűkíthető.

Királyi titulaturájának elemzése alapján IX. Ramszesz a korabeli gyakorlatnak megfelelően önnön uralmát és politikai programját többek között két ideálisnak tekintett elődjére, III. Thotmeszre és VI. Ramszeszre való hivatkozással határozta meg. Uralmát így mind eszmeileg, mind pedig valóságában az eszményi múlt (III. Thotmesz) és az eszményi "jelen" (VI. Ramszesz) metszéspontjába helyezte.

III. Egyiptom külkapcsolatai a XX. dinasztia második felében

Egyiptom, a Kr.e. 13. század végéig a bronzkori "világrendszer" egyik domináns központja, amely a levantei partvidéket, a Szináj-félszigetet és Núbiát foglalta magába, látszólag elkerült egy olyan jellegű összeomlást a Kr.e. 12. században, mint ami elsodort olyan államalakulatokat mint például a Hettita birodalom. Megrendült helyzete azonban hasonlóságokat mutat a Közel-Kelet más hagyományos hatalmaival ugyanebben a korban, így az asszír és babilóniai államokéhoz.

Konkrétabban, Egyiptom helyzetét a XX. dinasztia korában, tehát a Kr.e. 12-11. században, külpolitikai tekintetben három történetileg jelentős fejlemény befolyásolta. Az első ezek között levantei provinciáinak elvesztése jelentette, melynek közelebbi, ámbar bizonyos fokig önkényes időpontját VI. Ramszesz uralmában lehet megjelölni. Hogy Egyiptom végül is miért adta fel ezen területek feletti ellenőrzését, nehezen megválaszolható a rendelkezésre álló (főként régészeti) forrásanyag tükrében. A disszertáció éppen ezért a lehetséges válaszokat igyekszik felsorakoztatni s nem egyetlen, mégoly tetszetősnek is ható, megoldás mellett érvelni.

A második fejlemény a dinasztia végén, XI. Ramszesz uralma során Núbia elszakadása volt. Áttekintve a IX. Ramszesz korából fennmaradt Núbiára vonatkozó csekély forrásanyagot megállapítható volt, hogy az egyiptomi fennhatóság gyengülése mellett a levanteihez hasonló összeomlást előidéző tényezőket önmagában Núbiában vagy nem lehet tetten érni, vagy pedig ezek nem jelentkeztek olyan erővel, hogy hasonlóan érzékelhető hatást eredményezzenek.

A XIX. dinasztia kezdetétől egyre komolyabb katonai ellenlépéseket kiprovokáló líbiaiak jelentették Egyiptom számára a késői Újbírodalom korában mindközül a legnagyobb kihívást. A korszak egyiptomi-libiai konfliktusait megfelelő kontextusba helyezve megállapítható

azonban, hogy ezek alapvetően a letelepültek és a migráló nomádok hagyományos ellentétének jelenségei. A kihívás így nem elsősorban katonai téren jelentkezett, hanem a legyőzött és nagy létszámban letelepített líbiai népcsoportok integrálásában. A hadseregbe besorozott líbiaiak, nagyrészt megőrizve szocio-politikai struktúrájukat, idővel jelentős destabilizációs elemmé válhattak Egyiptomon belül. A IX. Ramszesz korából származó források, ha mégoly utalásszerűen is, de jellemzően egy olyan válságos időszak képét vetítik fel, melyben a fellázadt líbiai csapatok olyan jelentős központokat is feldúlhattak mint Héliopolis.

IV. Egyiptom IX. Ramszesz alatt

Azon társadalmakban, amelyekben középületek emelése királyi monopólium alá esik, az egyes uralkodók építő tevékenysége, az elérhető források feletti rendelkezés és mozgósításuk képességének elsőrangú jelzője. Ahhoz azonban, hogy akár megközelítőleg is pontos képet lehessen nyerni egyes uralkodók építészeti tevékenységéről, ennek teljes keresztmetszetét kellene látni. Ellenkező esetben csak túlságosan általános vagy éppenséggel félrevezető értéktételek születhetnek. Természetesen azonban számos tényező egy közelítőleg is teljes keresztmetszet kialakításának lehetőségét illuzórikussá teszi. IX. Ramszesz esetében is építkezéseinek számbavétele és elemzése, bár az egyes épületek különösen Karnak esetében új értelmezési lehetőségekre adnak alkalmat, arra a fő kérdésre, hogy milyen teljesítményt is testesítenek meg valójában, nem ad, mert nem adhat választ.

A korszak kormányzatának megértéséhez az intézmények vizsgálata helyett, mely elsősorban státusra, eljárásokra és szabályokra koncentrál, a disszertáció az ezeket megjelenítő személyeket helyezi középpontjába. Magyarázza ezt az, hogy a mindenkorai kormányzati rendszerek működését nagyrésztben az ezeket működtető személyek, az ő éthoszuk és érdekeik határozzák meg. Személyessé tenni egy uralom legfőbb tisztségviselőit tehát, egyet jelenthet ezek politikai, gazdasági, szociális és kulturális mozgatóerőinek megértésével az adott történeti kontextusban.

V. IX. Ramszesz halotti kultuszának intézményei

IX. Ramszesz halálának időpontja, királysírja, halotti temploma és kultusza bár eltérő műfajú problémákat vetnek fel, ezeket a disszertáció elsősorban történetiségükben igyekszik megközelíteni és megérteni. Történeti kontextualizálásuk révén válnak a megfigyelhető egyedi jelenségek folyamatok logikus és értelmezhető következményeivé.

Összességében amit a fejezet feltárni vél, az a korszakról vallott korábbi történeti kép egyoldalúsága. Így az általános hanyatlásként értékelt korszak azon jelenségeire mutat rá, amelyek ennek ellentmondanak.

VI. A disszertáció adatai

Eredeti cím: *The Reign of Ramesses IX: a Historiographical Essay*

Terjedelem: 152 oldal, 4 térkép, 29 tábla, 17 szöveggközi táblázat

Beadás ideje: 1998. május 9.

VII. A disszertáció témájához kapcsolódó munkák

BÁCS, T. A. (1992): "Amun-Re-Harakhti in the Late Ramesside Royal Tombs", in: Luft, U. (ed.), *The Intellectual Heritage of Egypt. Studies Presented to László Kákossy*. Studia Aegyptiaca XIV. Budapest, 43-53.

BÁCS, T. A. (1995): "A Note on the Divine Adoratrix Isis, Daughter of Ramesses VI", in: *GM* 148, 7-11.

BÁCS, T. A. (1998): "First Preliminary Report on the Work of the Hungarian Mission in Thebes in Theban Tomb No. 65 (Nebamun/Imiseba)", in: *MDAIK* 54, 49-64.

BÁCS, T. A. (in print): "Art as Material for Later Art: the Case of Theban Tomb 65", in: Davies, W. V. (ed.), *Colour and Painting in Ancient Egypt. Symposium held in the British Museum*. London.

*A részek és az egész¹*A szerkezet kérdése Prudentius himnuszaiban (*Cathemerinon* I–XII)

PhD disszertáció tézisei

Aurelius Prudentius Clemens (348–405 v. után) általánosan elterjedt irodalomkritikai értékelés szerint „az ókor legnagyobb keresztény költője” (M. Schanz), aki, mint azt az igen kiterjedt kézirati hagyomány, majd a humanista szövegkiadás és iskolai (többszólamú énekes) kiadványok, legfőképpen pedig több mint ezer év különféle műfajú liturgikus forrásai jelzik, az egész középkoron át a kései humanizmusig rendkívüli ismertségnek és megbecsülésnek örvendett, s himnuszainak, különösen a *Cathemerinon* című, 12 terjedelmes versből álló ciklusának részletei a latin egyház liturgiájának máig integráns részét alkotják, latinul vagy népnyelven is.

Az értekezés végső célja annak megmutatása, hogy Prudentius nem egyszerűen az ókor és középkor közötti — úgymond — senkiföldjének, a későantik kereszténységnek legnagyobb poétája. Az a kor, amelyben Európa megszületett, műveltségét tekintve egyaránt része az ókornak és a középkornak. Így Prudentius míg az utolsó nagy római költő, aki római öntudattal és a klasszicitás minden lényegi ismervével bír, ugyanakkor, ami költészetében más — nem hitványabb, hanem más —, mint az augustusi aranykoriakéban, az az első nagy középkori keresztény költővé teszi.

1. A disszertáció bevezetése a költő, műveiből megismerhető, élettörténetét foglalja össze, különös tekintettel a kéziratokban az „összes művek” élén álló Praefatoria (405), amelynek különös irodalomtörténeti jelentőséget ad a művek rekapitulációja.

Az összegyűjtött művek és a két nagy himnuszciklus (*Cathemerinon* és *Peristephanon*) elrendezése, továbbá a kronológia kérdéseinek megválaszolásához kiértékeljük a kéziratos hagyomány néhány tanulságát:

A Prudentius-életmű egésze, de különösen a *Cathemerinon* igen jó szövegállapotban maradt ránk. A himnuszciklusokon belüli versek száma, sőt a *Cathemerinon* esetében elhelyezésük is minden kétségen kívüli; a numerikus arányok későbbi vizsgálatában igen fontos szempont, hogy nem kell számolnunk kimaradt vagy betoldott, vagy akár áthelyezendő strófákkal vagy verssorokkal.

A Prudentius-szövegkritika alapjául szolgáló kódexek 1) gyakorlatilag állandónak mutatják a számunkra most legfontosabb *Cathemerinon* ciklusának belső sorrendjét, 2) a megbízhatóbbnak tűnő, egészében véve régibb A kéziratosztály s különösen az Aa család jól összhangba hozható a Praefatio sorrendjével. Archetípusuk megfelelhet a Prudentius által 405-ben felállított sorrendnek.

A Praefatio tehát nagy valószínűséggel a költő által nyilvánvalóan formai és tartalmi szempontok alapján összerendezett gyűjteményt írja le. Elemzésünk első fontos eredményeként valószínűsíthetjük, hogy *Prudentius az egybegyűjtött művek elrendezésében, a struktúra legmagasabb szintjén, a keretesség vagy más szóval ciklikus (gyűrűs) szerkesztés elvét alkalmazza.*

Prudentius himnuszai, mégpedig elsősorban a *Cathemerinon* révén vált a középkori kultúra s a közelmúltig a latin nyelvű liturgia ünnepeinek és mindennapjainak részévé. E tekintetben — mindennek pedig a himnuszok értelmezésében is szerepe lévén — külön

¹ Témavezető: dr. Adamik Tamás egyetemi tanár, az ELTE Ókortudományi Doktori Iskola vezetője

kellett bemutatnunk a fokozatosan egész Európára kiterjedő római ill. a hispániai (vizigót v. mozarab) rítust, amelyek a Prudentius-recepció mélységében, s részben az egyes himnuszok liturgikus alkalmazásában is eltértek egymástól.

2. A kutatástörténeti áttekintés bemutatja, hogy e század első felének irodalomkritikája — amely ugyan sokra tartotta Prudentius verseinek nyelvi (lexikai és stilisztikai) gazdagságát, metrikai leleményeit, a leírások képszerűségét, a kifejezett érzelmek sokféleségét, a műfaji újításokat —, a legtöbbször megtagadta tőle a klasszicitás fontos ismérveit: a finomságot, a mértéket, a formai fegyelmet; s a himnuszok szerkezetével kapcsolatban fogalmazódtak meg a legsúlyosabb kifogások (túlzott terjedelem, túlzottan részletező leírások, a szerkezetet áttekinthetetlenné tevő kitérők). Ennek természetes ellenhatásaként a 70-es évektől megszaporodott Cathemerinon-tanulmányok központi kérdésévé a himnuszok szerkezetének, részei szerves egységének bizonyítása vált. Ha ugyanis sikerül bizonyítani, hogy Prudentius költészete e tekintetben is kifogástalan, akkor el kell ismernünk a későantik keresztény költő klasszikus, nagy költő voltát.

I. Rodriguez-Herrera, M. Fuhrmann, M. M. van Assendelft, W. Evenepoel, W. Ludwig eredményein alapul illetve részben azokkal szemben fogalmazódott meg J.-L. Charlet *La création poétique dans le Cathemerinon de Prudence* című könyve (Párizs 1982), amelynek egyetlen témája a Cathemerinon 12 himnusának belső szerkezete és ciklussá szerveződése, s amely igen elismerő szakmai kritikára talált.

Míg a korábbi kutatók elsősorban tartalmi elemzéssel kísérik meg föltárni egyes himnuszok (illetve a ciklus és az egész Prudentius-életmű mint egyetlen nagy költemény) szerkezetét, addig Charlet a teljes anyagot vizsgálja és pedig számos grammatikai-poétikai szempontot is bevonva. Disszertációm elsődleges szakirodalmi viszonyítási pontját is ez a könyv adja, ugyanakkor véleményem szerint korántsem juthatott a szerkezet kérdése olyan nyugvópontra, mint azt a könyv megállapításainak általános elfogadása sugallja.

Charlet bizonyíthatónak gondolja, hogy a *Cathemerinon* himnuszaiban, kettőt kivéve, mindig öt nagy egységből álló, ciklikus szerkesztést lehet megfigyelni, továbbá, hogy a himnuszok szerkezete mindenekelőtt tartalmi-tematikai megfeleléseken, nem pedig numerikusan megfogható arányokon alapul. Sok megfigyelés pontosságát és hasznosságát elismerve rámutattam a tartalmi szempontú szerkezeti séma mesterkélt voltára s hogy szinte minden himnusz eltér ettől a modelltől.

A francia kutató a tematikus párhuzamok mellett néhány, általa másodlagosnak tartott stíluselemet is megfigyel, amelyek „aláhúzzák a himnuszok ciklikus szerkezetét”, s amelyek „a nagy tagolódásokat jelzik”; ilyenek a kötőszók, mutatónévmások, adverbiumok, asyndetonos szerkesztések, hasonlatok, szóismétlések, megszólítási formák. Néhány korábbi kutató (J. Bergman, W. Evenepoel) is fontosnak ítélte a megszólításokat a versszerkezet kijelölésében, s más stíluseszközöket is szerkezeti elemeknek tartott.

A grammatikai eszközök és retorikai-poétikai stíluselemek megfigyelésének a versszerkezet feltárásában azonban kulcsszerepe van. Ilyen elemek azonban az eddigieknél sokkal tágabban, sokkal nagyobb súllyal eshetnek latba, nem csak elválasztó elemek, hanem éppen összekötő elemek gyanánt is.

A Cathemerinon mint ciklus egészének struktúráját jóval az egyes himnuszoké előtt vizsgálták, s több ponton már a századelő kutatása helytálló következtetésekre jutott. Először is a 12-es szám a patrisztikus irodalomban az egyetemesség szimbólumaként áll. *Ennek használata újabb bizonyíték Prudentiusnak a számszerű szabályosságok iránti vonzódásához.* (Természetesen a 12-es számnak más magyarázata is lehet).

A ciklus metrikai struktúrájának szabályossága — ez a 2. szint — könnyen belátható: a kutatás már rég kimutatta a *gyűrűs metrikai szerkezetet*, de azt is, hogy *néhány, a túlzott*

szabályosság ellen ható mozzanat jóleső aszimmetriával töri meg a monotóniát. (Ld. a mellékletet).

A Cathemerinon himnuszainak sok vitára okot adó tematikai összeállítása azt mutatja, hogy *az első, szigorúan a napi áhítatgyakorlás rendje szerint felépített rész után a második rész a tartalmi összeállítást tekintve többértelmű, lazább. A szigorú szerkezet és annak oldása technikáját az egyes himnuszok elemzésében is tapasztaljuk.*

3. A disszertáció központi része a Cathemerinon szerkesztési elveit kísérli meg feltárni: megvalósul-e, s ha igen, miként, a vers részeinek világos tagolódása, a részek egyensúlya és egységes egésszé való szerveződése. Másként megfogalmazva: a hosszúnak tartott himnuszok amorfak vagy tagoltak, ha pedig tagoltak, részekre esők vagy koherens anyagot képeznek?

A disszertáció általában igen részletező, és a megformálás klasszikus „finomságát” is megmutató szövegelemzésekkel először is megkísérli bizonyítani, hogy e himnuszok mindegyikének szerkezete többé-kevésbé pontos numerikus megfeleléseken, sőt arányokon, tehát nem egyetlen sémán, hanem minden esetben más-más arányokon alapul.

Az arányok legtöbbször szimmetrikus, gyűrűs (keretes), kisebb részükben lineáris szerkezetben valósulnak meg. Ciklikus (gyűrűs) szerkezetűnek azt a hét himnuszt tekintettük, amelyekben egy világosan elhatárolódó centrum (egy vagy több strófa) köré koncentrikus körökben rendeződnek az azonos számú strófákból álló szakaszok. Szakaszokon (mintegy a versszerveződés középső szintjén) olyan egységeket értettünk, amelyek mind tartalmi, mind nyelvtani-stilisztikai szempontból világosan lehatárolhatók, s amelyeken belül leggyakrabban 1–2, ritkábban 3, kivételesen pedig 4 strófás, finomabb belső tagolódások észlelhetők. A numerikus ciklikusság érzetét tartalmi mozzanat is erősítheti: a szimmetria szerint egymásnak megfelelő szakaszok tartalmi-lexikai egymásra utalása. A ciklikusság túlzott merevségét azonban szintén tartalmi mozzanat oldhatja: egy-egy téma vagy kép (mint az I–II. himnuszokban a fény és árnyék váltakozása, ill. a II-ban a fény erősödése) következetes végigvitele az egész himnuszon vagy annak nagyobb felületén.

Három himnuszból csak nagy vonalakban vagy részlegesen ismerhető fel valamiféle ciklikusság vagy triadikus (ABA) szerkezet, ezeket lazán ciklikusoknak tartjuk.

Fontos leszögezni, hogy a ciklikusságot az azonos terjedelmű szakaszok körkörös elrendezésében, tehát a formai elemekben látjuk következetesen megvalósulni, s ehhez tartalmi jellegű ciklikusság nem járul szükségképpen. Kétségtől megerősíti azonban a ciklikusság érzetét a formai és a tartalmi elemek pontos egymásnak megfelelése.

Két himnuszból lineáris szerkezetet vélünk fölfedezhetni. A lineáris szerkesztés azt jelenti, hogy a költő egymás mellé helyezett formai szakaszokból alakítja ki a verset, s azok nem rendeződnek egy centrum köré. E formai tagok viszont a számviszonyokban mutathatnak szabályosságokat: így a IV. himnuszból az első és második szakasz azonos hosszúságú, a II-ban pedig minden szakasz egyforma terjedelmű, s ezért ez utóbbi vers mindenestül szimmetrikusnak tekintendő. E szerkezet megfelel a gondolatok és képek folyamatos, állandóan előremutató fejlesztésének, amelyben a szimmetria szerint várható tartalmi összefüggések (pl. a nyitó- és a zárórész között) esetlegesen, legfeljebb a himnusz tematikai egységéből szükségképpen következők, elhanyagolhatók. Ugyanakkor az egyes szakaszokon belül általában mindkét, e csoportba tartozó himnuszból megfigyelhető keretesség (nyitó- és záróstrófával).

A Cathemerinon mint ciklus felépítésében a szerkezet szempontjából is meglepő szabályosságokat észlelünk: a ciklus első felében az I., III., V., vagyis a páratlan számú (s páratlan számú strófából álló) himnuszok gyűrűs (ciklikus) szerkezetűek, az I. és az V. éppen a legszabályosabbak közül való. A páros számú (és páros számú strófából álló) II. és IV. himnusz viszont lineáris szerkezetű, a VI. tagolását pedig a leginkább elmosódottnak,

„álomszerűnek” láttuk, amelyben csak nyomokban ismerhető fel a ciklikus szerkesztés. A gyűjtemény első felében tehát, mely napszaki himnuszokat tartalmaz, a ciklikus és a lineáris vagy bizonytalan szerkezetű himnuszok szabályszerűen váltakoznak.

A gyűjtemény második felében a versek tematikai szempontból párba rendeződnek: a VII. és VIII. böjt előtti és utáni, a IX. és X. nem köthető az egyházi év rögzített időpontjához, ilyen szempontból tehát általános („minden órára” és halál esetére), a XI–XII. a karácsonyi ünnepkörbe tartozik. E himnuszok a szerkezet szempontjából is párokba rendeződnek: a (laza szerkezetű VI. után következő) VII. és VIII. a kétségkívül legszabályosabban ciklikus szerkezetűek közé tartoznak. A gyűjtemény számviszonyok szerint legáttekinthetőbb darabja, a VIII. után éppen az egyik legkevésbé olyannak tekinthető következik: a IX. a X-kel együtt az ellenkező végletet jelenti: mindkettőben csupán a keretező versszakok adják meg a ciklikusság nagyon gyenge érzetét. A karácsonyi-vízkereszt himnuszok (XI. és XII.) ismét a gyűrűs szerkezetűek közé tartoznak.

Az elemzések sarokpontja a versek tagolódásának minél objektívebb megállapítása. Ennek elveit és a tagolódás legfontosabb eszközeit áttekinthető rendszerben foglaltuk össze. (Azt az irodalomelméleti kérdést most nem tárgyalhattuk, hogy létezik-e objektív, minden önkényes mozzanatot kizáró elemzés, ezért az „objektív” szót pontos meghatározás nélkül, köznapi értelemben használjuk.) A mérlegelés szubjektív mozzanataira illetve a többféle értelmezés lehetőségére több alkalommal mi magunk is fölhívtuk a figyelmet.

Az elemzéseket áttekintve azt tapasztaltuk, hogy a megfigyelt arányok a himnuszokra nem kívülről vannak ráerőszakolva, hanem az egyes témák kifejtéséhez szükséges kereteket biztosítva, és kellő rugalmassággal adják meg a versek szerkezetét; a részekre tagolást, artikulációt, illetve a részek szerves egybekapcsolását a tartalomnak megfelelően jelzik grammatikai-stilisztikai eszközök is. A további elemzések szempontjából is hasznos tanulságként fogalmazódott meg, hogy a vers tagolásának s egybeszervezésének vizsgálatakor egyidejűleg kell figyelembe venni a tartalmi-tematikai illetve a formai (grammatikai–stilisztikai) elemeket; a sejtett szigorú szerkezet föltárása közben nem szabad figyelmen kívül hagyni az ez ellen ható formai-tartalmi elemeket, a merevséget lazító, oldó mozzanatokot.

Azt tapasztaltuk továbbá, hogy a himnuszok első részében a tartalmi és nyelvi-stilisztikai (elválasztó és összekötő) mozzanatok együttes mozgása miatt sokkal világosabbak a határvonalak, míg a második részben többször nem esnek egybe a tartalmi és a formahatárok. E jelenség magyarázata a túl merev szerkezet lazítása, jól eső változatosság, a *varietas* elérésének szándéka lehet. Ilyen esetekben számolhatunk azzal, hogy a himnusz szabályosabb fele mintegy rávetül a második részre, s önkéntelenül segít a tagolásérzet fenntartásában.

A szerkezelelemzések végkövetkeztetéseként megállapíthatjuk, hogy *a Cathemerinon alapvetően lírai himnuszainak nagyívű, de néha — a kutatás véleményével szemben — éppen túl szigorúan szimmetrikusnak bizonyult kompozíciója bátran, az egyensúly elvesztésének veszélye nélkül foglalja magába a részletező, abundáns narratív elemeket, nem csak megengedi, hanem egyenesen szükségessé teszi a kitéréseket, a részletezést.* Erre a szilárd és átlátható szerkezetre azért volt szüksége az alkotónak, hogy értelmes és befogadható módon tudja beépíteni himnuszaiba a szó szerinti, morális vagy allegorikus értelemben tárgyalt bibliai történeteket, a legjellegzetesebben keresztény hittartalmakat.

Miután *a beható elemzések megmutatták a hibátlan gondolati tartalmat, a nyelvi, lexikai, szintaktikai, stilisztikai, retorikai, képi megformálás finomságát, a költői gazdagságot soha túlzásba menni nem engedő mértéktartást, s mindenekelett az erőteljes szerkesztés fegyelmét, Prudentius klasszikus költő voltát bizonyítottuk.* Quod erat demonstrandum.

Sem az eddigi kutatás, sem magunk nem foglalkozunk azzal a joggal fölvethető kérdéssel, hogy a himnuszokban található szimmetriák és más numerikus szabályosságok bírnak-e szimbolikus értelemmel vagy „önkéntesek”, jelentés nélküliek. Nem igazolt sejtésünk szerint azok bár eltervezettek, a poétai arányérzékre vezethetők vissza.

4. Míg a *Cathemerinon* elemzése bizonyítja a számviszonyokkal leírható szabályszerűségek meglétét, mint szerkesztési elvet, megvizsgálandó, hogy ez mennyiben lehet a véletlen, vagy a költői alkotás folyamatában öntudatlanul ható tényezők hatása, s mennyiben tudatos elhatározás eredménye.

Hasznosnak látszik az egybevetés Prudentius más műveivel: egyrészt majd a *Peristephanon* himnuszaival való összehasonlítás rávilágít az általam később reflexív-lírai illetve narratív-epikus jellegűnek nevezett himnuszok mint alműfajok közti különbségekre, amely különbségnek legszembevetőbb mozzanata a *Cathemerinon*-ra jellemző numerikus, a részeket mindig az egészre vonatkoztató konstrukcióval szemben az epikus egymás mellé helyezés, a szentek élete elmesélésében teljességgel adekvát technika. Más Prudentius-művekben is csak egy-egy részletben, elsősorban az praefatiókban fedezhetünk föl hasonló, egyértelmű számviszonyokat is, illetve itt-ott rámutathatunk a költőnek a számok allegorikus jelentése iránti érdeklődésére. Elsőrendűen érdekes e tekintetben a *Dittochaeon* 24 ótestamentumi s 24 újtestamentumi jelenetet ábrázoló, emblematis epigrammája; ezekhez egy 49. csatlakozván, kétszeresen is körülírja a 49-es számot. A számarányokon alapuló ciklikus és lineáris szerkesztés viszont csak a *Cathemerinon* sajátja.

Fölvetődik a szimmetriának az irodalmi alkotásokban való megjelenése és érzékelése általános irodalomelméleti kérdés, továbbá, hogy a költői alkotások szimmetriajelenségeinek érzékelésével rokon a zenei ütem ill. a táncritmus érzékelésének pszichikai jelensége. Megvizsgáltuk a szimmetria és általában a számarányok mint kompozíciós elv és allegorikus jelentést is hordozó tényező alkalmazásának legfontosabb eseteit az antik irodalomban, elsősorban a klasszikus latin irodalomban. Ez megerősítette azt a véleményünket, hogy talán nem csupán minden előzmény nélküli, ösztönös alkotói érzékkel állunk szemben; s egyben Prudentius lehetséges irodalmi mintáinak, a föltételezhetően rá ható szellemi irányzatoknak körét is kitágítja.

5. Végül, az elért eredményt felhasználva újra bele kellett állítani Prudentius himnuszeit a későantik irodalom fejlődéstörténetének folyamatába. Meg kellett és majd tovább kell vizsgálni, hogyan viszonyulnak poétikai elvei azokhoz, amelyek alapján a korszak legnagyobb, legmaradandóbb hatású keresztény költői teljesítménye, Szent Ambrus liturgikus himnuszainak sorozata készült.

Ambrosius és Prudentius poétikai elveinek egybevetésére az azonos tematikájú himnuszok különösen kínálkoznak. Mindenekelőtt a két *ad galli cantum*: Ambrosius: *Aeterne rerum Conditor* — Prudentius: *Ales diei nuntius* (Cath. 1.) A két himnuszt tartalmilag többször összevetette a himnusz kutatás. A tematikai és lexikai párhuzamok olyan nyilvánvalóak, hogy Ambrus himnuszt általában Prudentiusé közvetlen mintaképének tartják, valószínűleg megalapozottan.

A lényegi különbség a két költő himnusza között a következőkben áll: — az istentisztelet belső dinamikáját, az egész gyülekezeti közösséget s a közösségi éneklést figyelembe vevő — liturgikus rendeltetésben (Ambrus), vagy az elsődlegesen a klasszikusan művelt keresztények magánáhitára szántságban (Prudentius), s ezért a téma kifejtésének klasszikus ódai fegyellemmel előrehaladó vagy állandóan visszahajló és reflektáló (kettős értelemben „reflexív”) irányában, a teológiai-dogmatikai elem vagy a közvetlen tanító-parainetikus célzat hangsúlyos

voltában, a kifejtetlen (legfeljebb csak jelzett) szimbolizmusban vagy a részletező allegória-használatban (többször bibliai tipologikus szimbolizmus az ó- és újszövetségi typus és antitypon szembeállításával), a narratív bibliai elem címszószerű felidőzésében vagy epizód jellegű beépítésében, az ezeknek megfelelő tömör vagy részletező kifejtésmódban, a szikár vagy bőséges szinonimikában, jelzőhasználatban, ismétlésekben, következésképpen a terjedelemben s a terjedelemmel összefüggésben az egyszerű, automatikusan adódó szerkezetben, vagy a föltehetően elsősorban konstruált, numerikusan leírható arányokon alapuló szimmetriában. (A keresztény műveltségsmény „reprezentálásával” függ össze továbbá a *Cathemerinon* változatos verselése.)

Prudentius: *Cathemerinon*
elsősorban magánáhitatra
reflexív-didaktikus
allegóriák és bibliai allegorézis
bibliai betét-történettel
részletező kifejtés
szinonima- és jelzőbőség
terjedelmesség
ciklikusság vagy linearitás,
szimmetriával
változatos metrika és strófaszerkezet

Ambrosius napszaki himnuszai
liturgikus rendeltetéssel
ódai-dogmatikus
kifejtetlen misztérium-szimbolizmus
betét-történet nélkül
tömör kifejtés
szikárság (kevés szinonima és jelző)
rövidség
linearitás,
numerikus szimmetria nélkül
egységes metrika és strófaszerkezet

A disszertációban részletesen nem elemzett másik himnuszciklus, a szentek tiszteletére írt *Peristephanon* egy himnuszát állítottuk párba egy Ambrus-himnusszal. Mivel Prudentius Szent Lőrinc-himnusza ambrozián strófákban íródott, a szentek himnuszai közül ez látszik a legalkalmasabbnak a vázlatos összehasonlításra. (Ambrosius: Apostolorum supparem — Prudentius: Antiqua fanorum parens)

Ambrus rendkívül tömören, bármiféle kommentár, invokáció, fohász, „hymnikusság”, ódai magasztosság nélkül, kihagyásos technikával, sajátos, „abrupt” befejezéssel, voltaképpen — bármennyire is megengedhetetlen a kései párhuzam — a későbbi európai balladákra emlékeztető stílusban írja le Szent Lőrinc mártíriumát.

Prudentius 146 strófás, 584 soros kiséposzban írja le Szent Lőrinc szenvedéstörténetét, folyamatosan, kitérők, ciklikus szerkezetre valló visszakanyarodások nélkül, hol narrációval, hol a mártírium szereplőinek szavait idézve, rendkívüli részletezéssel. Az utolsó három strófában egyenesen a magánember személyességével fordul hozzá, a liturgikus objektivitással homlokegyenest ellenkező módon.

Prudentius: *Peristephanon*
elsősorban magánáhitatra
epikus
folyamatos linearitás
részletező kifejtés
szinonima- és jelzőbőség
terjedelmesség
változatos metrika és strófaszerkezet

Ambrosius himnuszai a szentekről
liturgikus rendeltetéssel
„balladisztikus”
kihagyásos linearitás
tömörítés, sejtetés
szikárság (kevés szinonima és jelző)
rövidség
egységes metrika és strófaszerkezet

A jövőbeli, beható típuselemzés megerősítheti, hogy a későantik keresztény himnuszsköltészetben az Ambrosius nevével fémjelezhető liturgikus himnusz mint a klasszikus latin óda igazi folytatása mellett Prudentius két önálló, saját célokkal és eszközökkel bíró alműfajt alakított ki: a reflexív-didaktikus illetve a narratív-epikus himnuszt — az előbbi terminussal a *Cathemerinon*, a másodikkal a *Peristephanon* legfontosabb műfaji sajátosságait próbáljuk kifejezni. Míg az ambrozián himnusz a jellegzetes középkori latin liturgikus verset

készíti elő, az utóbbi két himnuszstípus, Prudentius kezdeménye, a későbbi korokban klasszicizáló irányzatok mintája lesz, s jóllehet korlátozottabb formában, de végül a liturgia is magába emeli.

A későantik keresztény líra, szorosabb értelemben a himnuszköltészet egyenrangú, archetipikus képviselői: Ambrosius és Prudentius.

I. Ad galli cantum — 4 iamb. acatal. dimeter (ambrozián strófa) — ciklikus

25									
12		1		12		3		3	
3	3	3	3	1	3	3	3	3	3
ales	vox	somnus	daemones	közép	Péter	Kr. győzelme	„ébredjünk”	bef.	
1+2	1+2	1+2	2+1	1	1+2	2+1	2+1	2+1	

II. Hymnus matutinus — 4 iamb. acatal. dimeter (ambrozián strófa) — lineáris

28			
7		7	
hajnalhasadás	az új nap feladatai	a tisztító Fény/exemplum	befejezés
1+3+2+1	1+3+(2+1)	(2+2)+[3]	2]+3+2

III. Ad cibum — 5 dactyl. hypercatal. trimeter — ciklikus

41						
7	9	3	3	3	9	7
bev.	ételek	Isten	teremtés	Sátán	üdv.történet	záró
2+3+2	(1+3)+(1+4)	3	[3]	3	2]+[2+2+3]	2+3+2

IV. Post cibum — 3 hendecasyllabus (phalaec.) — lineáris

34		
12	12	10
hálaadás és tanácsok	Dániel exempluma	az exemplum értelmezése
2+[3+{1}]+2+2	1+2+2+2+2+1	1+2+4+2+1

V. Ad incensum lucernae — 4 asclepiadeus minor — ciklikus

41				
7	3	1	13	7
fények	Mózes	közép	Krisztus	fények/a Fény
(1+2)+3+1	2+2+(1+2+1+2+1+2)	1	(1+2)+(2+1)+1+(2+1)+(2+1)	1+(2+1)+(1+2)

VI. Ante somnum — 4 iamb. catal. dimeter — lazán ciklikus

38										
2	4	4	4	4	(2	[4	4])	3	3	4
ades	sopor	somnum	somnia	Joseph	„O!”	Agnus	Christus/ nos	crux	procul/	
							Antichr.		hic est	
2	2+2	2+2	2+2	[2+2	(1)+(1	[4	4]	1)+2	3	3+1

VII. Hymnus ieiunantium — 5 iamb. trimeter (senarius) — ciklikus

44						
5	4	7	[12	7]	4	5
bev.	Illés-Mózes	János	Jónás	Ninive	Jézus	bef.
1+3+1	2+2	2+3+2	[(2+2)+(2+2+2+2)1+3+2+1]		2+2	2+2+1

VIII. Post ieiunium — sapphicus strófa — ciklikus

20				
5	3	4	3	5
böjt	böjti szabályok	a jó Pásztor	a böjt gyakorlata	befejezés
2+2+1	2+1	2+2	1+2	2+2+1

IX. Hymnus omnis horae — 3 troch. catal. tetrameter — lazán ciklikus

38				
3		32		3
bev.	[megtestesülés	csodák	halál-feltámadás]	bef.
1+2	[6 (=3+3)]	14 (=8x1+2+2+1+1)	12 (=4+4+4)]	3 (=1+2)

X. Circa exsequias defuncti — 4 anapaest. catal. dimeter — lazán ciklikus

43								
4	4	3	9	3	8	4	4	4
test/	halál/	feltá-	temetés/	a fájd.	a feltámadás	temetés	test/	bef.
lélek	örökelet	madás	Tóbit	haszna	reménye		lélek	
2+2	2+2	3	[2+2+2+3]	3	3+2+3	2+2	2+2	2+2

XI. VIII. Kal. Ianuarias — iamb. acatal. dimeter (ambrozián strófa) — ciklikus

29						
6	4	4	1	4	4	6
bev.	Incarn. előtt	Incarn.	„O!”	új paradicsom	imádók/tagadók	bef.
3+3	2+2	2+2	1	2+2	2+2	1+4+1

XII. Epiphaniae — iamb. acatal. dimeter (ambrozián strófa) — ciklikus

52								
6	7	6	4	6	4	6	7	6
csillag	mágusok	út	Betl.	Heród.	innoc.	Mózes	vezérek	Krisztus
(1+2)+(2+1)	2+2+2+1	(1+2)+(1+2)	2+2	1+3+2	2+2	2+2+2	2+2+2+1	2+2+2

KIÁLLÍTÁS

Az aquincumi helytartói palota a Budapesti Történeti Múzeumban

Nehéz feladat viszonylag szűk kiállítási térben élményszerűen bemutatni egy régészeti feltárt és ma jobbára már csak régészeti módszerekkel rekonstruálható építészeti komplexumot, eleven benyomásokat kelteni egykori monumentalitásáról, megértetni a maga korában és helyén betöltött szerepét. Még nehezebb a feladat, ha a jól kiállítható művészeti-iparművészeti tárgyak sokasága helyett túlnyomó részt építészeti és épületdekorációs rendeltetésű leletek állnak a régész rendelkezésére. Ennek a kihívásnak felelt meg elismerésre méltó színvonalon a H. Kérdő Katalin feltáró régész által rendezett "Az aquincumi helytartói palota" című kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban (I. emelet, Metszettár).

A múzeum első emeletére érő látogató figyelmét azonnal magára vonja a hiteles freskórekonstrukció látványa, amely a kis kiállítási terem előterének mennyezetét díszíti, és vonzó ízelítőt ad a kor és az épület hangulatából: a látogatót egyértelműen arra invitálják, hogy magába az ókori helytartói palotába lépjen. Szerencsésen fokozza az illúziót a bejárat két oldalára helyezett két oszloptöredék, az építési felirat-töredék, valamint a palotát madártávlatból és számtalan közelebbi-távolabbi nézetből is bemutató térinformatikai rekonstrukciós program, a szintén a bejárat elé helyezett monitoron. Kevésbé emeli a "pax Romana" méltóságát, s talán inkább csak provincialitásunkra vet fényt, hogy a monitor felett olvasható Vergilius-idézet hexameterre megdőccsen a belőle kifelejtett "*populos*" szó hiánya miatt.

A kiállítás belső kiképzése, látványtechnikai megoldásai (Héjjas Pál munkája) a hangulatos első benyomások után sem okoznak csalódást. Az ásatási szerencse lehet az oka, hogy a kiállítás viszonylag kevés bemutatható művészeti emlékekkel (III. sz-i márvány helytartó-szobor torzó, II. sz-i, provinciális stílusú Marcus Aurelius-fej, a palota díszudvarának kútjait díszítő mészkratér és delfin) és használati tárggyal (figyelemre méltóak a szépen restaurált üvegedények) dicsekedhet - a fő hangsúly így a helytartói palota építészeti rekonstrukciójára és a római provinciaigazgatás szervezetének történeti bemutatására kerül. A palota szerkezetének jobb megértését szolgálja az alaprajzokon és a külön tárlóban felállított maketten kívül az egyik magyarító panelen bemutatott II-IV. sz-i analógiák sora, Itáliától Pannoniáig. A freskómásolat mellett a padlómozaikok rekonstrukciója érzékelteti a provincia-székhely díszítőművészetét.

A régészeti feltárás történetét és az 1996 - 1998 közti kutatások menetét még az előtér bevezető táblái írják le részletesen. Nagyon öröndetes azonban, hogy a szakszerű régészeti ismertetést világos, közérthető történelmi magyarázatok is kiegészítik, amelyek életszerűen helyezik el történeti kontextusában a bemutatott emlékcsoportot. Ötletesen kapcsolják össze a kiállítás rendezői a provinciaszervezet bemutatásával a helytartói palota leletei közül kiállított tekintélyes epigráfiai anyagot, a helytartók fogadalmi feliratait viselő oltárköveket: mintegy ezekhez kapcsolva "tálalják" a főszereplőket, az aquincumi helytartók névsorát, C. Iulius Septimius Castius különlegesen hosszú, teljes *cursus honorum*ot tartalmazó felirata fölé pedig az állítató életútjának a felirat alapján készült rekonstrukciója kerül.

A fenti célkitűzéseken kívül a kiállítás rendezői szemmel láthatólag szívügyüknek tekintettek még egy további kérdést: a közönség beavatását a feltárt és részben még feltárásváró épületkomplexum jövőendő sorsába. Csak dicsérni lehet a feltárók, restaurátorok, rekonstrukcióért felelős építészek nyitottságát és igyekezetét, hogy a valóban "birodalmi

rangú" műemléket emberközelivé, illetve látogatóközelivé tegyék. Figyelemre méltóak a kiállítás keretében közzé tett, erre vonatkozó ötletek és alapelvek, elsősorban Csongrádi János építész "Gondolatai egy romemlék kapcsán", valamint a "Mű-csarnok" és a "Helytörténeti múzeum és romkert" címet viselő táblák. Habár ezekből az írásokból a mindennapi látogató nem is látja át talán teljes pontossággal a kivitelezők elképzeléseinek minden részletét, kezdeményezéseik mindenképp örömteli reményekre jogosítanak. A szakmán belüli és a szakmán kívüli közönség nevében is csak azt kívánhatjuk, hogy mind szellemi, mind anyagi erőforrásaik megmaradjanak a tervek megvalósításához.

Bencze Ágnes

INTERANTIK

E rovatunkban az antikvitás és a modern informatika kapcsolatával foglalkozunk. Igyekszünk e témában praktikus információt is nyújtani.

A KLTE Ókortörténeti Tanszékének Web-oldalai

(<http://www.lib.klte.hu/klte/dep/ancient-history>)

1997-ben azzal a céllal hoztuk létre az Ókortörténeti Tanszék Web-oldalait, hogy munkánkról naprakész információt adjon mind tanszékünk hallgatói, mind a magyar ókortudomány számára.

A honlapról letölthető információk:

- A tanszék oktatói (életrajzi és személyi adatok, publikációk)
- Az első éves történelem szakos hallgatók tanegységlistája
- Az adott félév előadásai és szemináriumai (egy linken keresztül elérhetők a következő félévre tervezett előadások és szemináriumok)
- Szigorlati tételjegyzék és kötelező irodalom
- ATanszéki Könyvtár nyitvatartása, állományadatai
- Tanszéki hírek (külföldi kapcsolatok, rendezvények, ókorral kapcsolatos linkek)
- Ókortudományi Értesítő (Az OKÉ eddig megjelent számai olvashatók az interneten is).

A tanszéki honlappal kapcsolatos bármely kérdést, észrevételt szívesen fogadunk e-mail címeinken:

gynemeth@tigris.klte.hu
pforisek@giant.lib.klte.hu

Forisek Péter

KONFERENCIA

Ókortudomány északi fényben

1995-ben Budapesten rendezték meg az első finn-magyar ókortudományi konferenciát. A másodikra 1998. szeptember 2-a és 4-e között Helsinkiben került sor (Finnish-Hungarian Colloquium on Ancient Studies).

Az első napi ülést Heikki Solin (Helsinki) nyitotta meg. A rövid köszöntőt két előadás követte:

Németh György (Budapest - Debrecen): Die Schafe von Herakleia. Übervölkerung im archaischen und klassischen Griechenland.

Martti Leiwo (Helsinki): Bilingual Contacts in Roman Inscriptions from Italy.

A második nap programja:

Borhy László (Budapest): *Itunus* und *Ituna*. Unbekannte Götter der Römer aus Savaria/Szombathely.

Pekka Tuomisto (Turku): A New Edition of Janus Pannonius' "Panegyricus in Renatum".

Ferenczi Attila (Budapest): The Cacus Episode on the Aeneid.

Anneli Luhtala (Helsinki): The Autonomy of Grammar in Antiquity.

Adamik Tamás (Budapest): Basic Problems of the Rhetorica ad Herennium.

Raija Vainio (Turku): Metaplasms and Barbarism.

Bolonyai Gábor (Budapest): Figures of Speech.

A harmadik napon a következő előadások hangzottak el:

Havas László (Debrecen): Un pseudotriomphe d'Hadrien chez Florus.

Kendeffy Gábor (Budapest): Lactance et la tradition Académicien.

Bollók János (Budapest): Die 2. Elegie des 4. Buches des Properz.

Manna Vesterinen (Helsinki): *Kinaidos* in Graeco-Roman Egypt.

Ritoók Zsigmond (Budapest): The Loneliness of Antigone.

A jó hangulatú ülészakot szeptember 5-én egy porvoo-i kirándulás zárta le.

Németh György

Hereditas Romana

1998. szeptember 22-23. között a KLTE Klasszika-Filológiai Tanszéke és a Debreceni Akadémiai Bizottság "Hereditas Romana" címmel konferenciát rendezett. A számos irodalmi és történeti problémát érintő konferencián az alábbi előadások hangzottak el:

Theodora Hantos (Siegen): "Die formula togatorum. Zur Entwicklung und Ausweitung staatlicher Verwaltungstätigkeit in der frühen und mittleren römischen Republik"

Az előadó a korai római köztársaság hadseregpolitikájának egy fontos elemét

vizsgálta meg. A szövetségesek és Róma kapcsolatában kiemelte a *formula togatorum* jelentőségét, rávilágítva a fogalom eredetére és arra, hogyan kapcsolható össze a *togati* kifejezés Róma szövetségeseivel.

Tar Ibolya (Szeged): "Gyöngyösi: Der ungarische Ovid"

A XIX. századig Gyöngyösi a legolvasottabb magyar költő, értékeit is igen nagyra becsülték. A XIX. században meginduló Gyöngyösi-irodalomkritika kezd el foglalkozni Ovidiushoz való viszonyával - ekkor kapja a 'magyar Ovidius' nevet. Gyöngyösi formailag (eltekintve a versmértéktől, mert ő alexandrinusokban ír) és tartalmilag is kötődik kedves szerzőjéhez: a szaggatottság neki is sajátja, eredőik azonban különböznek. Gyöngyösi korai munkái szabad fordítások (a Heroides darabjaiból), eposzai igen sok idézetet, szabad fordítást s a mű környezetének megfelelően átalakított tartalmilag és motívumaiban is felismerhető részletet tartalmaznak. Gyöngyösi saját céljainak megfelelően egy-egy mitológiai történetet két értelemben is felhasznál példázatként - ez az antik mítoszkezeléstől teljesen idegen gyakorlat. Az erotikus betétek s a mű egésze is több ízben ellentmondanak egymásnak. Egészében véve Gyöngyösi a mitológiai képek használatával az udvari költők arisztokraták számára írt epithalamiumához közelít műfajilag. Költői nagyságában nem ér fel Ovidiusig, de témagazdagságával és a magyar költői nyelv árnyaltabbá tételével jelentős helye van irodalmunkban.

Michele Ducos (Dijon - Paris): "Tradition et modernité: Guillaume Budé et le droit romain"

A XII. században irányították a bolognai glosszátorok a Digestára a figyelmet, azonban a római jogot a saját korukhoz igazítva. A későbbiekben egy új kézirat felfedezésével még inkább a figyelem középpontjába került a Digesta, de új szellemmel párosulva, amit Budé *Annotationes in XXIV libros Pandectarum* (1508) című munkája is jelez, amely a szerzői szóhasználat alapján javítja a szövegeket, a jog értelmét, méltányosságát keresve. Nem csak a glosszátorokat találta történetietlennek, hanem kimutatta, hogy a Digesta megszerkesztése is különböző korok jogszemléletét mosta össze. Ezek alapján Budé a XVI. század jogi irányzatainak elindítója, a filológusi történeti és filozófusi megközelítés is az ő kezdeményezéséhez kapcsolható.

Dominique Briquel (Paris): "La légende d'Ulysse en Etrurie"

Régebben a trójai legenda Italiához kapcsolását ahistorikusnak tartották, de később napvilágot láttak ezzel ellentétes állítások is. A régészeti leletek azonban bizonyítanak olyan szoros összefüggést, mint a mítoszok. Odysseus etruriai megjelenése a mítoszokban nem a Kr. e. II. évezredbe, nem is a VII-VI. századra, hanem a IV. századra tehető. A pythagoreus-orphikus elképzelés szerint a trójai hősök itt nyertek új életet. Erről tanuskodnak vulcii, caerei leletek, illetve a François Tomba is. Az előadó állítását csak ezzel a legendával kapcsolatban fogalmazza meg, nem általánosítja az egész mitológiára.

Bolonyai Gábor (Budapest): "Az idősebb Seneca a rhétoriskolában" c. előadásában Seneca Suasoriae c. művének egyik részlete alapján vizsgálta az antik szónoki gyakorlatok kérdését, e szerző megközelítését Quintilianus és Hermogenész nézeteivel vetve össze, rámutatva Seneca sajátosságaira. Ezenközben törekedett egyes rhétorikai fogalmak pontos jelentésének tisztázására, egybevetve különböző szerzőknél található alkalmazásait.

Tóthné Horváth Ágnes (Szeged - Debrecen): "Some Aspects of the Roman Empire's Correspondence in Latin in the Fourth and Fifth Centuries A. C." c. előadása a

késő antik és a köztársaság végi levélirodalmat hasonlítja össze. Megállapítja, hogy azzal az általános elképzeléssel szemben, mely szerint a Kr. u. IV-V. században biztonsági okokból nehezzé vált a levelek célhoz juttatása, a levelezés nem fejlődött vissza. Erről tanúskodik a fennmaradt levelek mennyisége, és a címzés alapján rekonstruálható útvonala is. Élénk kapcsolat állt fenn Észak- és Kelet-Afrika, Italia és Gallia, illetve Gallia egyes részei között.

Fitz Jenő (Székefehérvár): "Az Illyricum kettéosztásához" c. tanulmánya azt az elképzelést vonja kétségbe, mely szerint Illyricum kettéosztása kevéssel Augustus uralkodása után következett be. A szerző állítása szerint a savariai körzet a Kr. u. 40-es években függetlenedett Noricumtól, és ekkor önállósult Pannonia provincia.

Thomas Köves-Zulauf (Marburg): "Apollon Agyei: ein verborgener Schutzgott des augusteischen Rom" c. tanulmánya Horatius *Carmina* IV. 6. 28 - ában megjelenő és *hapax legomenon*-nak tartott Apollón Agyeist helyezi új megvilágításba a legújabb régészeti leletek alapján. A görög eredetű védőisten kultusza Augustus korában széles körben elterjedt, és feltehetően az Augustus házhöz tartozott. Ezt támasztja alá az is, hogy Horatius korának vallási életéről nem a közhelyek alapján adott képet.

Luigi Bessone (Padova): "Presupposti per una rivisitazione della congiura Catilina" c. előadása a korábbi tudományos kutatás, főleg Cicero és Sallustius művein alapuló, meglehetősen szélsőséges Catilina képét vizsgálta felül. Catilina személyét és az összeesküvés eseményeit a császárkori források interpretációján keresztül javasolta megismerni, amit indokoltá tesz, hogy a császárkorban alakult ki a Catilina-összeesküvésről alkotott végleges kép.

Farkas Zoltán (Székefehérvár - Debrecen): "Scarbantia és a borostyánkőút városai" Az előadó a Borostyánkőút és Scarbantia kapcsolatát vizsgálta. Pannonia provincián belül a városfejlődés szempontjából három régió különböztethető meg: a Limes menti területek, a belső pannoniai területek és a Borostyánkőút vidéke, melyhez Scarbantia is tartozott. A Borostyánkőút kedvező kereskedelmi lehetőségei, illetve az ott élő jelentős italicus népesség széleskörű itáliai kapcsolatai vezettek a városok prosperitásához.

M. Nagy Ilona (Debrecen): "Szinonim szópárok a középkori egyházi latinban és magyar reflexiójuk."

A Bibliában fellelhető szinonim szópárokat a magyar fordítások is visszaadják, olykor egyetlen latin szót is két magyar szóval fordítva interpretációs vagy emfatikus célból. A magyar anyanyelvűek által alkotott latin szövegekben is bőven találni tautologikus szópárokat. Nemcsak irodalmi divatról vagy fordítói tanácsstalanságról van szó, hanem a jelenséget szélesebb, európai összefüggésbe helyezve, a kétfagú redundáns kifejezések használata kimutatható az angol, a német, a finn és az észti nyelvben is, mint széles körben alkalmazott szövegalkotási és fordítási módszer.

Kádár Zoltán (Debrecen - Budapest): „Cicero filozófiájának debreceni továbbélése: Sárvári” c. tanulmánya Cicero és Sárvári kapcsolatát vizsgálva megállapítja, hogy Sárvári ismerte és műve megírásában felhasználta Cicero *De officiis*-ét.

Havas László (Debrecen): "Florus et Hadrien" c. tanulmánya Florus és Hadrianus költői párviadaláról, amelyet a *Historia Augusta* című életrajzgyűjtemény őrzött meg, megállapítja, hogy Florus a történeti művében is kárhoztatott *inertia Caesarum*-

mal vádolja meg burkoltan Hadrianust. Florus versikéje a *vita activa* és *vita passiva* filozófiai ellentétéből kiindulva Hadrianus *oecumenicus*, de passzív utazgatását mintegy szembeállítja Augustus *oecumenicus triumphusával*. Jól illeszkedik ebbe a koncepcióba a Florus versből hiányzó harmadik sor javasolt kiegészítése.

Forisek Péter - Sipos Flórián - Szűcs Gábor - Takács Levente

Római kori falfestészet Pannoniában

Beszámoló az 1998. május 2-án Komáromban rendezett nemzetközi régészeti konferenciáról

Az 1998. évi Komáromi Napok keretein belül került sor május 2-án az első magyarországi falfestészeti konferenciára. A helyszín nem véletlen, az utóbbi évek egyik leglátványosabb pannoniai freskólelete került elő Brigetioiban, Komárom/Szőny-Vásártér lelőhelyen. A leleteket publikáló és a konferenciát megszervező Borhy László régész meghívására Pannonia szinte valamennyi freskólelettel büszkélkedő városából érkeztek kutatók – régészek, restaurátorok. Mellettük a konferenciának külföldi résztvevői is voltak, a falfestészet-kutatás néhány igen jeles képviselője: Alix Barbet, Michel Fuchs, Mathilde Schleiermacher, Gilles Sauron.

A konferencia rövideje miatt, az összegyűlt előadóknak csak igen rövid idő, mindössze 15-30 perc állt rendelkezésükre, hogy beszámoljanak kutatásaikról. Ez a néhány perc arra volt elegendő, hogy a résztvevők diaképek révén általános képet kapjanak magukról a freskókról, a hozzájuk kapcsolódó kutatás jelenlegi állásáról, illetve a további tervekről, problémákról. Ugyanezen okból a témaköröket lezárva szakmai vitára sem kerülhetett sor.

A délelőtti program Póczy Klára elnökletével zajlott. Komárom város polgármesterének, Krajczár Gyula köszöntője után megnyitó beszédet mondott Dr. Gilles Sauron, a párizsi École Normale Supérieure és a dijoni Université de Bourgogne professzora, majd Dr. Patkós András professzor, a Művelődési és Köznevelési Minisztérium Tudományos Ügyek Főosztályának vezetője, az Alapítvány a Magyar Felsőoktatásért és Kutatásért Kuratóriumának ügyvezető elnöke. A konferencia fővédnöke Magyar Bálint művelődési miniszter volt.

A délelőtti első részében a Komárom és Szőny területén feltárt freskókról hallottunk előadásokat. Elsőként Borhy László és Szamadó Emese számolt be a Vásártéren talált Néreis-mennyezet előkerüléséről és értelmezési lehetőségeiről, ikonográfiai párhuzamairól. Őket követték Harsányi Eszter és Kurovszky Zsófia restaurátorok, akik ugyanennek a freskónak a restaurálási problémáiról szóltak, majd Kriston László fizikus a falképtöredékek röntgendiffrakciós vizsgálatának fontosabb eredményeit mondta el. A brigetioi canabae területéről előkerült 2. századi falfestményt, mely jelenleg a tatai Kuny Domokos Múzeumban látható, Bíró Endre betegsége miatt Magyar Myrtil egyetemi hallgató ismertette. Ezt követte ifj. Bóna István restaurátor beszámolója, aki e mennyezetfreskó rekonstrukciójáról beszélt. A konferencia kora délelőtti részét Mathilde Schleiermacher, az echzelli római kori falfestményről szóló előadása zárta.

Rövid szünet után az Aquincum területén előkerült freskóleleteket ismertették Zsidi Paula (az aquincumi polgárvárosból), Szirmai Krisztina (a táborból és a canabaéból) és Kérdő Katalin (a helytartói palotából). Madarassy Orsolya az aquincumi falfestménygyűjtemény jelenlegi helyzetéről beszélt.

Az ebédszünet után Zsidi Paula elnökletével Pannonia egyéb falfestménylelőhelyei kerültek

sorra, illetve ekkor kaptak szót a konferencia külföldi résztvevői. A délutáni ülést Michel Fuchs előadása nyitotta, aki Svájc római kori falfestészetének stilisztikai és kronológiai problémáit foglalta össze röviden. Sosztarics Ottó, Balogh Beáta és Szilasi Attila a Savaria-Éva malomból előkerült freskótöredékek egy lehetséges rekonstrukcióját mutatta be, majd Buócz Terézia a savariai Püspökkert-Romkert falfestményeinek jelenlegi állapotát ismertette. Ezután sajnos elmaradt a programban hirdetett két előadás, így nem hallottunk a szabadbattyáni és a balácai római kori villák falfestészet kutatásának jelenlegi állapotáról. Pannonia ma Ausztriához tartozó részének falfestészetéről Gudrun Veters előadása adott ízelítőt. Perjés Judit a római kori falfestmények restaurálásának lehetőségeiről, Szentmihályi Zsuzsa a szabadtéren bemutatott gorsiumi freskók restaurálásáról beszélt. A konferencia záróakkordjaként Alix Barbet, a Centre d' Étude des Peintures Murales Romaines igazgatónöjének előadását hallgathattuk meg, aki a falfreskók rekonstrukciójának különböző módszereit mutatta be, erőteljesen kritizálva a korábbi elavult módszereket, de utat mutatva a további kutatások irányába.

Borhy L. zárszava után a konferencia résztvevői és hallgatói a komáromi Klapka György Múzeumban Borhy L. és Számadó E. vezetésével megtekintették a Vásártéren talált és már kiállításra került freskókat, majd a tatai Kuny Domokos Múzeumban ifj. Bóna I. vezetésével a Brigetio canabaejában feltárt freskós szobát.

Bár a konferencia ezzel véget ért, a külföldi résztvevők közül néhányan az elkövetkező napokban ifj. Bóna I. és Magyar M. vezetésével meglátogatták Magyarország azon múzeumait és kiállítóhelyeit, amelyek freskóiról a konferencián szó esett, így "személyesebb" kapcsolatba léptek az említett festményekkel. Május 3-án A. Barbet és M. Fuchs a pécsi ókeresztény mauzóleumot és a jelenleg látogatható egyetlen szintén ókeresztény sírkamrát (az ún. Korsós sírkamra) tekintették meg. A következő napon A. Barbet, M. Fuchs és M. Schleiermacher Zsidi P. és Szirmai K. vezetésével az Aquincumi Múzeum kiállított illetve még raktáron levő és restaurálásra váró freskóival ismerkedett meg, majd Kérdő K. a helytartói palota újonnan feltárt freskótöredékeit mutatta meg. Délután a Hercules villára került sor, végül a napot a Budapesti Történeti Múzeumban kiállított falfestmények megtekintésével zárták. Május 5-én A. Barbet Gorsium-Tác helyreállított freskóit illetve a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban kiállított falfestménytöredékeket nézte meg. A veszprém mellett található Balácapusztán feltárt és rekonstruált római kori villában Palágyi Sylvia, a villa ásatását évtizedek óta irányító régész vezette végig. A kirándulás-tanulmányút utolsó napján visszatért az Aquincumi Múzeumba, ahol a kutatóknak bemutattak egy eddig kevésbé ismert módot a freskók valósághű és pontos lerajzolására. Végül meglátogatták a Szépművészeti Akadémia restaurátor-műhelyeit, majd az ELTE Régészeti Intézetét és régészeti gyűjteményét.

Az aquincumi és balácai falfestmény-rekonstrukciók nagy része mára már elavult, a lehetséges módosításokról a kutatók nagyjából azonos véleményen voltak és terveik között szerepel egy hosszútávú külföldi-magyar együttműködés.

A konferencia és a kirándulások tanulságaként elmondható, hogy a már feltárt és a feltárás alatt levő falfestmények mennyisége és ábrázolásaik minősége alapján Pannonia a Római Birodalomnak e téren is jelentős provinciája lehetett. A nemzetközi érdeklődés számottevő a magyarországi kutatások irányában, ezekhez azonban a továbbiakban is jelentős energiákat kell mozgósítani.

Magyar Myrtil

Archaeometriai konferencia Budapesten

Idén Magyarország adott otthont az április 27-től május 1-ig tartó 31. nemzetközi archaeometriai szimpóziumnak, amelyen több száz hazai és külföldi kutató vett részt.

Az 1998-as év témaköre a kísérleti régészet hatása a régészeti természettudományos kutatásokra¹. Ennek jegyében közel 300 előadás hangzott el, közöttük sok ókorral foglalkozó is, melyek jelentős részben általános vizsgálati módszerekkel (pl. falkutatás elektromágneses módszerekkel, éremanalízis neutronaktivációs és röntgenfluoreszcens eljárással stb.) részben viszont konkrét lelőhelyekkel illetve tárgycsoportokkal foglalkoztak². Így például - a klasszika archaeologia tárgykörében - a kerámiakutatás szempontjából előremutató volt V. Gassner és R. Sauer beszámolója a dél-itáliai Velia i.e. VI-V. századi kerámiájának eredetére vonatkozóan, ahol kémiai analízissel elkülöníthető volt a helyi, a szomszédos paestumi anyag, ill. esetenként a korinthusi import. Hasonlóan érdekes témával érkezett M. Daszkiewicz és G. Schneider, akik a murloi (Poggio Civitate) etruszk kerámia és tetőcserepek anyagát, kiégetési mechanizmusát vizsgálták (i.e. VII-VI. sz.).

A fémanalízissel foglalkozó munkák közül kiemelhető M. Benvenuti és kollegáinak beszámolója az egyik legfontosabb korai fémmegmunkáló központként számontartott Populoniában az i.e. VI.-I. századig felhalmozódott vas és magas óntartalmú salakanyag vegyelemzéséről, illetve M. Prohaszka dél-itáliai görög tükrök technikai vonatkozásairól (készítés, ónozás) szóló előadása is. Az égeikumi bronzkor fémművességével kapcsolatosan Z. A. Stos-Gale és N. H. Gale és C. Gillis kutatásai említhetők, akik az argolisi Asine fémleletanyagát ólomizotópos módszerrel vizsgálták. A település bronzkori periódusából ugyan közvetlen bizonyíték nincs, az előkerült réz, ólom, bronz, arany, ezüst, stb. tárgyak alapján azonban a területen fontos fémmegmunkáló központ működhetett. A vaskori idősakra vonatkozóan már vannak konkrét adatok a vasmegmunkálásra, olvasztásra. A projectnek kettős célja volt: egyrészt a fémanyag analízálásával az 1500 évig lakott település egyes periódusainak ércforrásait, azok társadalmi, gazdasági jelentőségét kutatták, másrészt az egy időszakba tartozó (késő bronzkori), de különböző lelőhelyű (aknasír, acropolis, egyszerű házak, stb.) fémtárgyak esetében az esetleges megmunkálásbeli különbségeket vizsgálták.

A Római Birodalom régészetével kapcsolatos szép számú előadás között (15 db) is több kerámiaanalízissel foglalkozó beszámoló hangzott el, pl. Balla Márta és Jan Gunneweg előadása a (Caesarea Maritima területéről származó) keleti terra sigillaták neutronaktivációs elemzéseiről, melynek során többek között az is kiderült, hogy a bizánci időkben is forgalomban lévő, a sigillatához nagyon hasonló kerámiát ugyanaz a műhely az eddig feltételezettnél jóval hosszabb ideig gyártotta. E tárgykörben említhető Zsidi Paula és Gerwulf Schneider előadása is az aquincumi római kerámia és mécsesek kémiai vizsgálatairól is, ahol a firmamécsesek kapcsán mutattak rá a műhelyek körüli problémákra, az export kérdésére. Petrográfiai vizsgálatokkal is több beszámoló foglalkozott, így pl. M. Benea, aki csapatával különböző romániai múzeumok márványanyagát vizsgálta meg, kiderítve, hogy a kőzetek származási helye a mai Bukova környéke.

Római kori fémtárgyak témakörben kiemelhető Maria Bonni és kollegáinak előadása a Dél-Itáliából előkerült ólomtárgyak izotópus analíziséről, melynek során Pompeiiben és Ischiában előkerült ingotokat, ólomdarabokat vizsgálták, bizonyítva, hogy a nyersanyag Carthago Novából, toszkán bányákból, ill. szardíniai és DK-spanyolországi területekről származik.

¹ Az archaeometria, mint tudományág általános ismertetését lásd: T. Biró K.: *Archaeometry '98*. Múzeumi Hírlevél XIX. évf. 5. szám, 1998, 129-130.

² A konferencián elhangzott előadásokról és poszterekről: 31st International Symposium on Archaeometry Budapest, Hungary. Ed. T. Biró K., Horváth T., Budapest, 1998.

Végül két különlegesen érdekes előadásról. Görög kutatók (E. Aloupi et al.) ígéretes kutatásokat folytattak az ókori tengerisó kereskedelem bizonyítására, a brómkoncentráció, mint az egyik fő nyomelem mérésével. A röntgen fluorescens módszer alkalmazásával (tengervízzel kapcsolatba került edények, kőzetek és sírokból előkerült, bizonyítottan só tárolására használt edények esetében) komoly eredményeket értek el.

A másik, sok szempontból érdekes előadás F. Stanescu és A. Sonoc beszámolója az i.e. I.-i.sz. I. század dáciai épületeinél felhasznált mértékegységekről, ahol szentélyek méreteiből számították ki a görög-római könyökhöz közelálló (0,436 - 0,4436m) hossz mértéket.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a színes programokkal is gazdagított (pl. aquincumi kirándulás szakmai vezetéssel) hat napos konferencián színvonalas, változatos témákat felvonultató előadások hangzottak el. Külön öröm, hogy jó néhány hazai kutató is figyelemreméltó kutatási eredményről számolhatott be, így a fentiekben már említetteken kívül pl. T. Biró Katalin és Dobosi T. Viola beszámolója a kárpát-medencei prehisztórikus és klasszikus kőbányákról, vagy Czajlik Zoltán és Solymos G. Kamilla homogenitásvizsgálatai a planokonvex ingotok esetében, Gyulai Ferenc kémiai analízisei őskori ételmaradványoknál, illetve Alice Choyke összegzése az Aquincumi Múzeum archaeometriai kutatásairól.

Láng Orsolya

SZIGORÚAN TITKOS KIADVÁNYOK

E rovatban olyan ókori tárgyú - elsősorban egyetemi - kiadványokat kívánunk ismertetni, amelyek valamilyen oknál fogva észrevétlenek, vagy méltatlanul kevésbé ismertek maradtak a szélesebb szakmai nyilvánosság előtt. E kötetek tehát nem valamiféle cenzúra tiltása, hanem az információhiány miatt váltak "titkossá". Célunk az, hogy e kötetek terjesztését, adataik pontos közlésével, elősegítsük. Ezúton is kérjük kollégáinkat, hogy megjelent szakmai kiadványaikról adjanak lapunkban tájékoztatást, akár önrecenzió, akár pontos, de rövid tartalmi ismertetés keretében. Számítunk minden megjelent tanulmánykötet, monográfia, disszertáció, emlékkönyv és fordítás ismertetésére. Természetesen nemcsak az egyetemi kiadványokra hívjuk föl szívesen a figyelmet. Tekintettel a hazai, meglehetősen kaotikus, könyvkiadói viszonyokra, és a könyvterjesztés gyengélkedéseire, előfordulhat, hogy hivatásos könyvkiadók kiadványai is elkerülnek az érdeklődők figyelmét. Kérjük a szerzőket, fordítókat és szerkesztőket, használják ki a lapunk által nyújtott segítséget. Minden ókori tárgyú kiadványt térítésmentesen ismertetünk. Az ismertetések célja az információ közzététele, nem az értékelés. Kívánatos lenne, ha a bemutatást írók azt is megadnák, hogy a megrendelők pontosan kihez fordulhatnak (kiadó, terjesztő, ISBN szám, oldalszám, név, cím, telefonszám), és a kiadvány mennyibe kerül.

***Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis De Rolando Eötvös Nominatae* XXXIV, 1993/94. 141 old. ISSN 0524-904X**

Tartalom: Földi A.: A lex Rhodia néhány problémája a római jogban; Hamza, G.: Osservazioni sul sistema postclassico della garanzia dei vizi nella compravendita romana; Mohnhaupt, H.: Zur Geschichte des Rechtsstaats in Deutschland; Csehi Z.: Albrecht Dürer és a szerzői jog; Marton G.: De la nécessité d'une faute dans la responsabilité; Részletek Nagy Ferenc naplójából. Közreadja Csehi Z.; Földi A.: Beszámoló a "Werbőczy István és műve" c. tudományos ülésről; Hamza G.: Erinnerung an F. Wieacker (1908-1994); Hamza G.: Monográfia Gaius, a jogtudós védelmében; Németh Z. L.: Carlo Lanza: Ricerche su 'furiosus' in diritto romano; Hamza G.: De Martino munkája az antik Róma gazdaságtörténetéről; Hamza G.: Osztrák tankönyv a római magánjogról

Németh György

***Epik durch die Jahrhunderte. Internationale Konferenz Szeged 2-4. Oktober 1997.* Hrsg. von I. Tar. Acta Antiqua et Archaeologica 27, Szeged, 1998. 255 old. ISSN 0567-7246**

A konferenciáról részletesen beszámoltunk: OKÉ 2, 1998, 27-32.

Németh György

***P. Annii Flori Opera quae exstant omnia.* Curavit et edidit Ladislaus Havas. AGATHA (Series Latina). Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997. 271 old. ISSN 1219-7130, ISBN 963 472 188 5**

Németh György

Körtvélyesi Tibor: Szanszkrit nyelvtan. A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Budapest, 1998.

A könyv részletes leíró nyelvtani ismertetés mellett esetvégződés és névmáskereső, személyvégződés kereső és tökereső mutatókat, valamint 347 igei gyökből álló alaktárat is tartalmaz.

Lőrincz Ádám

M. Nagy Ilona - Nagyillés János - Tar Ibolya: Cicerótól az élő latinig. Szeged, 1997. 200 old. ISBN 963 482 226 6 Kapható a JATE könyvesboltjában, ára: 800 Ft

Tartalom: Nominativus; Accusativus; Genitivus; Dativus; Ablativus; Locativus; Participium coniunctum; Gerundium; Gerundialis szerkezet; Accusativus cum infinitivo; Alárendelő összetett mondatok; Mellérendelő összetett mondatok; Gyakorló feladatok az összetett mondatokhoz; A példatárban szereplő fordítók; Válogatott szakirodalom; Általános feladat és példatár

Forisek Péter

Madarász Imre: "Titus íve alatt". Az antik Róma öröksége az olasz felvilágosodás és romantika irodalmában. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998. 146 old. 877 Ft. ISBN 963 9024 21 X

Tartalom: Az örök Város öröksége. Egy szimbólum jelentésváltozásai Dantétól Vicóig; Leletek és lelkek. Régészet és művészet Alessandro Verri és Vincenzo Monti "római" műveiben; Példázat és intelem. A Róma-motívum Vittorio Alfieri életművében; A múlt fensége hol van? Az ifjú Leopardi szenvedélyei; A két Róma - és a harmadik. A risorgimento irányzatai és a római örökség; Hol az ős istennő, Róma, leszunnyadt. Carducci Róma-versei; A Clitumnus forrásai - elapadóban. Kitekintés: századvégtől ezredvégig

Németh György

Magyar Filozófiai Társaság Hírek. 1998/1.

Tartalom: Biróné Kaszás É.: A KLTE BTK Filozófia Intézete; J. Hintikka Budapesten; Boros J.: Gyakorló filozófusok kongresszusa New Yorkban; Boros J.: Lehrer emersoniánus karteizianizmusa; A Magyar Filozófiai Társaság Közgyűlése; Folyóiratszemle (1997 március-november); Hírek, közlemények

Az MFT Hírek okortudósok számára legizgalmasabb rovata a Folyóiratszemle, de időről-időre ókori vonatkozású közlemények is megjelennek lapjain. Bár a legutóbbi számban ilyenre nem bukkantunk, szeretettel köszöntjük nagyobb hagyományú társkiadványunk legújabb füzetét.

Németh György

A qumráni szövegek magyarul. Bevezette, fordította, a jegyzeteket készítette Fröhlich Ida. Studia Orientalia 1. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 1998. 478 old. 800 Ft. ISSN 1418-2831, ISBN 963 04 9846 4

Németh György

Szöveggyűjtemény az Augustus-korhoz. A kötetet szerkesztette, a szövegeket és az érméket válogatta, a magyarázó szövegeket és a bibliográfiát készítette: Tar Ibolya. JATEPress, Szeged, 1998. ISBN 963 482 218 5 Ára: 493 Ft

Tartalom: Bevezető; Augustus hátrahagyott írásai; Törvénykezés, törvénytörvények; Laudatio Turiae; Augustus tisztségei; Érmepropaganda; Actium, béke; Ludi saeculares; Művészet, építészet; Közművek, középületek; Augustus és a vallás; Augustus vallásos tisztelete; Augustussal kapcsolatos ünnepek, illetve naptári bejegyzések; Augustus halála, utólag kapott címek, utódok; Írók, költők Octavianus-Augustusról; Történetek Augustusról; Általános bibliográfia Augustushoz és az Augustus-korhoz; Távol-keleti források a jó uralkodóról; Rövidítések jegyzéke

Forisek Péter

Tóth Eszter - Csalog Eszter: Újszövetségi görög nyelvtan. Szt. Pál Akadémia, Budapest, 1998. A könyvhöz hangkazetta is tartozik. A könyv ára 1700 Ft, a kazettáé 280 Ft.

Megrendelhető a Szt. Pál Akadémián, kapható a JPTE és a szombathelyi tanárképző főiskola szaktanszékein, valamint az ELTE BTK Pesti Barnabás utcai épületének félemeletén.

Lőrincz Ádám

TÁJÉKOZTATÁS

***Az Ókortudományi Társaság rendes felolvasó üléseinek programja
az 1998/99-es tanév első félévében***
(mindig péntek 17 órakor):

Október 16.

Ősz Ferenc: Iszokratész és a politika

Dér Katalin: *Anselmus magister*. Tanítás, dialógus, tolerancia Canterbury-i Anselmusnál.

November 20.

Louis Callebat: Vitruve et le traité d'architecture

Karsai György: Kírké

December 18.

Szepessy Tibor: Az Argonautika egy epizódja

Takács László előadása

A felolvasó ülések helye: ELTE BTK Tanácsterem. Piarista köz 1. I. emelet. Mindig egy órával az ülés előtt kezdődik ugyanott a Latintanári Munkaközösség összejövetele.

MAGYAR
ÓKORTUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Bulletin of Ancient Studies

No. III.

Editor-in-chief: György Németh

Editors: Ádám Lőrincz and András Horváth

The aim of this periodical is to create a lively forum for all sorts of activities and communications in the field of ancient studies. This field is extremely broad: we look forward to communications from classical philologists, historians, linguists, archaeologists, orientalist and everyone else concerned with ancient studies in Hungary. We do not intend to be a scholarly periodical of a classical fashion, but rather an open forum and news bulletin of classical scholars and students in Hungary.

Contents of the present number:

New Generation (Summaries of new PhD papers)

- Bács, Tamás: The Reign of Ramesses IX: a Historiographical Essay 3
- Déri, Balázs: Parts and the whole. The question of structure in the hymns of Prudentius (*Cathemerinon I-XII*)..... 6

Exhibition

- Bencze, Ágnes: The Aquincum Governor's Palace at the Budapest History Museum..... 14

InterAntic

- Forisek, Péter: The Web pages of the Department of Ancient History of KLTE University (Debrecen) 15

Conference

- Németh, György: Ancient Studies in Northern Light (2nd Finnish-Hungarian Colloquium on Ancient Studies) 16
- Forisek - Sipos - Szűcs - Takács: Hereditas Romana 16
- Magyar, Myrtil: Roman Age Fresco Painting in Pannonia..... 19
- Láng, Orsolya: The 31st International Symposium on Archaeometry in Budapest 21

Top Secret Publications 23

For Information

- Programme of the Lectures to be Delivered at the Hungarian Society for Ancient Studies in October - December, 1998..... 24

T a r t a l o m

Utánpótlás

Bács Tamás: IX. Ramszesz uralma: historiográfiai esszé	3
Déri Balázs: A részek és az egész.....	6

Kiállítás

Bencze Ágnes: Az aquincumi helytartói palota a Budapesti Történeti Múzeumban	14
---	----

Interantik

Forisek Péter: A KLTE Ókortörténeti Tanszékének Web-oldalai	15
--	----

Konferencia

Németh György: Ókortudomány északi fényben	16
Forisek P. - Sipos F. - Szűcs G. - Takács L.: Hereditas Romana.....	16
Magyar Myrtil: Római kori falfestészet Pannoniában.....	19
Láng Orsolya: Archaeometriai konferencia Budapesten	21

<u>Szigorúan titkos kiadványok</u>	23
--	----

Tájékoztatás

Az Ókortudományi Társaság rendes felolvasó üléseinek programja az 1998/99-es tanév első félévében.....	24
---	----